

malarmeova prepiska

žan-mišel rej

»Još sam jedino dopisnik koji, nesvestan, odgovara na pošiljke knjiga; kada se skandalozno nagomilaju. Nikada pismo, pismo. Ne da radim ili, makar, objavljivam. Bedna škola koja mi proždire vreme, opustošila je ovu godinu kao poslednju. Računam da se u nju ne vratim, da se povučem i zaista počnem u književnosti« (25. jula 1893).

Pred takvim rečenicama može se jedino otrpve biti zbunjen, čak duboko, kada se zna da je u tom trenutku Stefan Mallarme objavio najveći deo svoga dela, da je, štaviše, njegovo ime odsad vezano, neprolazno, za skupinu tekstova prepoznatljivih između svih, tačno obeleženih njegovim jedinstvenim potpisom. Ako je do te mere saletan pošiljkama knjiga, u velikom broju uostalom, kako o tome svedoče pisma iz tih godina, možda je to zato što njegovi dopisnici, pisci, što se većine tiče, traže, u stvari, jedino da odgovore, na svoj način, na njegov sopstveni tekst, da pokušaju da mu se približe, na asimptotski način. Vidim u takvoj kretnji, i u njenom ponavljanju, obaveznu posledicu uopštene logike pošiljke, čak, otvorenije, logike posvete – posredne ili neposredne, izričite ili prećutne – koju Mallarmeovo pisanje, više nego ijedno drugo njegovog doba, izaziva, s obzirom na svoju moć, koju pokreće kod savremenika, onih, makar, koji žele da budu takvi u onome što proizvode, onih u kojih ostaje žilava pesnička namera. Ukratko, čudnom povratnom kretnjom, knjige ne prestaju da pristižu na adresu onog koji je pisao naročito ovo: »Više volim, pred napadom, da uzvratim da savremeni ne znaju čitati«.

Čitam, između ostalih stvari, u *Prepisci* iz tog doba (1893 – 1896), naročito bogato književnim događajima, stalni strah kojeg oseća Mallarme da je uhvaćen, ako ne smravljen, tom ogromnom posvetnom mašinom, čijem je postavljanju, neosporno, i sam doprineo, jer je, jednostavno, stvorio delo, jer je (imao) čitaoca koji, sa svoje strane, pišu baš sa željom da ih čita upravo onaj koga priznaju za primaoca posvete u pravom smislu reči, u svakom slučaju prvog. Strah, znači, takođe, onu stalnu obavezu da odgovara na to nešto, ovom prilikom na knjigu, koja i sama već jeste način odgovora, makar bila strogo aluzivna ili posredna. Opsednutost mašinom čija bi poruka, što se tiče dobrog dela, već bila programirana.

Ako, s one strane svog istinski paradoksalnog izgleda u tadašnjem trenutku Mallarmeovog dela, želja da »zaista počne u književnosti« može da čini smisao, to je u priznanju potrebe da se otrgne od uticaja »mašine«. To je volja da se okonča s raznim oblicima alteriteta koji, ovim ili onim zaobilaznjama, diktiraju subjektu ono što piše, nameru da više ne piše pod prinudom drugog.

Da li je začudno ako autor *Engleskih reči* ponovo nalazi, prilikom bravka u Engleskoj, drugi vid iste »mašine«? »Postao sam mašina za govorenje engleskog, to uvodi u mene drugu ličnost i dosta je neprijatno: na primer, taj *language* dolazi mi s iznenađujućom lakoćom, kojoj se ne bih bio nadao« (VI, 229).

Isti poremećaj identiteta, isto kolebanje subjekta: kao da je, posle dva iskustva, Mallarme bio ili, tačnije, postajao *onaj koji još nije počeo da piše*, onaj koji se još drži na rubovima književnosti. Kao da se, za njega, svaki put radilo o tome da hotimice stavi pisanje pod znak početka, to jest prvoga poteza okušanog u igri u toku. Ukratko, prvi ulog koji bi značio početak.

Početak, naročito, koji bi pre svega hteo da bude korak postrani od klasika, koji bi u svakom slučaju bio lična pustolovina što traži, uvek iznova, da bude događaj u poretku jezika, to jest da ga obeleži izvornim pečatom: obnovljen pokušaj da se u njemu proizvedu odstupanja čije neke od najizrazitijih faza možemo da čitamo u ovoj *Prepisci*.

»Tolstojeve ocene, koje se tiču ovog rukopisa, gospodine, čine mi se upravo onima koje valja da se prihvate od njega, genija širokog i jednostavnog, neposrednog u izražavanju ideje; nije slučajno što je veliki pisac, obaveštavaju me, naučio francuski iz Stendala. Stranac treba da upozna naš jezik kroz njegove velike, svojstvene spoljne crte, kod klasika i njihovoga potomstva; ali, vidite li da se mi zauzimamo da ojačamo taj apsolutni govor, umesto da, prihvatajući svu svoju odgovornost, vršimo lične ogledne, pokušavajući, ako je moguće, da ih učinimo verodostojnim?« (VIII, 175 – 176).

Ali daleko od toga da jedino traži da odredi svoj pesnički registar – isto tako bi se moglo reći, svoju poetiku kao čin – Mallarme se pokazuje, u ovim pismima, osobito pažljiv prema svemu što, u tekstovima koje prima, iz osnova daje znak književnosti, prema različitim kretanjima kojima granice književnosti bivaju pomerene i, čak, predene. Vidimo tu Mallarme kako se slučuje kao čitalac, to jest kao onaj koji je kadar da obuhvati, po nekoj karakterističnoj crti, ono što je na delu, najčešće na podzeman način, kod ovog ili onog od njegovih savremenika. Zaista početi u književnosti, to znači umeti postati čitalac, umeti dati oblik utiscima posle čitanja, razumeti, podjednako, kako je autor umeo zbiljski da overodostoji svoj tekst, videti ga kako se rađa iz sopstvenog teksta.

Iz pisma Alfredu Žariju s datumom 11. novembra 1894: »Dolazeći, vi najpre obavljate prvu stvar koju treba, i pre svega, učiniti: pomoći do beskrajne mogućnosti starih književnih zemljišta da bi se stupilo na nešto devičansko ili zaista Vaše, s tim da puštate da se rasprši ostalo – ovo u izuzetnoj knjizi koju zatvaram *Trenuci spomenskog peska*: gde ono što bi kod drugih ostalo na razini beznačajnog, vi ste dosegli, bogato, Čudnovato«. (VII, 95).

Mallarme možda ovde traži, u suštini, samo da okruži tu zagonetnu, zbujujuću stvar, koja je postojanje savremene književnosti, njeno nadživljenje u sadašnjosti. Možda on ne čini drugo nego se pita, polazeći od tekstova, o vremenu književnosti, o načinu na koji savremenici prave sadašnjost, o obrtu kojeg joj daju, dakle, isto tako, o budućim izgledima književnosti. U svakom slučaju, on traži da čita – i to je, bez sumnje, jedna od njegovih glavnih težnji – ono što nam književnost čini prisutnim, načine njenog nastajanja, ono što ona ozbiljuje, često čak i bez svog znanja. On pokušava da upiše, najbliže onome što čita, kao na rubu tekstova, kretanje mogućnosti čije je povlašćeno mesto književnost.

Tako, na primer, on piše Pjeru Luisu da bi odgovorio na pošiljku: »Danas su *Pesme Bilitise* one koje me navode da vas volim: divota! I kako je vaše zvanje značajnije nego prevodenje! Stvarno, čini mi se da se da starina, u svojoj čistoj suštini, treba da nam se vrati kroz stvaralačku radost dece, savremene, u kojoj ona ponovo nalazi nečuvan obrt kao da ga je namenila budućnosti. Sve se ovde, čak i tanani veo fikcije, podaje učinku, uživanje je potpuno« (VII, 114).

Naporedno s tim stalnim ispitivanjem o »savremenom« karakteru tekstova i o njihovim dejstvima u sadašnjosti, postoji, čini mi se, nešto drugo što je u pitanju u ovim pismima. Hoću da kažem, praksa čitanja koju kao da traže sami ti tekstovi, ona potreba, svaki put nova u svom obliku, da se prilagodi pogled kako bi smisao imao neki izgled da iskrсне: onaj susret očiju i topografije na koji Mallarme nije prestao da stavlja naglasak, uveren da je od značaja za takav proces. Napomenuti to, posebno, jeste način da se odgovori na pošiljku: u isto vreme, to znači iskoristiti priliku da bi se povodom teksta reklo izričito, njegovom autoru, u čemu i kako on pogađa svog čitaoca i, po mogućnosti, kakav nastavak ovaj daje tom otkriću. Bez sumnje, snaga teksta, dobrim delom, u vezi je s kretanjima kojima uvodi čitaoca: uz uslov da ovoga ume o tome da izvesti, da ume da prizna dug što ga pravi prema autoru, prisilu u kojoj se otkriva zato što je otvorio knjigu. Govoreći kako je to s ovog stanovišta, čitalac govori, vrlo određeno, o onome što čita, a samo o tome, polazeći od zajedničkog iskustva koje se, ovom prilikom, upoedinjuje. Van svakog programa, van svake nesvesne prisile. Ali, po mogućnosti, na granicama paradoksa.

»Kako ste došli do ove knjige, jedne od neobičnih koje postoje i koja gotovo poništava pogled čitaoca da bi ga obdaruila natprirodnom smislom: osim ako vam je, možda, vaš despotski i čudesni nagon analogije, koji za svoju munju zahteva zatvorene oči, ili ih najpre spaljuje, označio tu pesmu kao pečinu u kojoj će da blesne u svojoj svojoj divoti, nasumce osvetljavajući najtajnije i najzabranjenije zakutke. Uvek ste i sadržajem i pojedinašću stavili prst na nešto književno, kobno i tajanstveno. Divno je takođe, za onog ko ne bi razmatrao delo s tog početnog, tako retkog stanovišta, što to ostaje slučaj savršenog romana, naročito i shvatljivog, većito napisanog« (VII, 108 – 109).

Paradoks se sastoji i u tome što ovo duboko usamljeno iskustvo može da bude umnoženo, kao samom činjenicom teksta u odjeku, do beskrajnog potencijala kojeg može da pokrene, da učini čini odzvanja: njegovo dejstvo, njegov utisak, njegovi izvori. Bilo u »pećini«, bilo u »jazbinu«.

Emilju Verarenu, u februaru 1895: »Doveli ste stih do tačke u kojoj je, svejednako trajući, još samo verbalni, prisni, spontani i iz vas šiknuli oblik za šta se drži vaša uzdržana, obilna pomama... Ti stihovi koji se žure, iz sveg svog prvog čutanja; ka ne zna se kojom, od njih iskapanoj jazbini čujem ih sluhom množine (hiljadu nas je, kada ih čitam sam): toliko njihov glas obeskrajuje!«.

Ići čitanjem u susret tekstovima, to bi značilo, dakle, svaki put, biti u potrazi za onom »pećinom«, za onom »jazbinom« počev od kojih poezija im izgleda da se da na znanje: ona poezija koja, poput simfonije, ne daje, pri slušanju, tragove svoje kompozicije. Mallarme, to znamo, uvek je bio krajnje osetljiv na tu sastavnu dimenziju poništavajući postupak, retorika, dejstva mašine, da više nemaju razlog da postoje, ni na koji način. Poetski tekst je onaj prostor u kojem se ispunjava, *raznim okolišanjima*, suštinsko skrivanja: on je ono razvijanje učinaka, prekobrojnih, čiji je uzrok odsutan. Uostalom, pod tim uslovom on je i kadar a da načini utisak, on i ima neku šansu da bude čitan radi onog što zbiljski jeste. Zbog ovog skrivanja, isto tako, on i može postati sposoban da proširi, da pomeri vidokrug čitljivog, da postane, na svoj način, istinski početak. Poetski čin ima inaturalnu vrednost, osujećujući granice za koje se smatra da ih jezik propisuje.

»Hvala za *Put nestvarnog*, dragi moj Pesniče: ta neograničena i duboka simfonija podnosi tako jasan argument kojeg smeštate na prag, i razvija silno i veličanstveno njegovu spokojnost; a da se tu nikad više, nijedanput ne nazru strukturalna sredstva, ni pesma čista i jedina da se ne prekine zanesena« (VIII, 277 – 278).

Ako je poetski tekst zaista mesto gde se, jednom zauvek, potiru trenuci njegove proizvodnje, ostaje njegovo čitanje koje može da deluje skoro u obrnutom pravcu. Doista, ono nema razloga, osim da bi se shvatila jedinstvena ekonomija svakog dela, njegova moć razvijanja počev od sredstava koja sebi daje: nešto kao zajednički zakon pesme, njena unutrašnja aritmetika, načelo njenog rađanja. Ne zaboravljajući da u samom središtu ove poetike suština počiva u pitanju stiha, više nego ikad na dnevnom redu: kao da, na neki način, u svakoj pesmi istorija stiha biva sazvana, kao da se, svaki put, pitanje njene budućnosti posmatralo pod različitim vidom. Mallarme čita svoje savremenike tražeći kako njihovi tekstovi mogu da čine primer, tražeći podjednako kako izvesni od tih tekstova upotrebljavaju *poziciju književnosti*, čijem zasnivanju, što se tiče jednog dela, on misli da je doprineo. Mallarme čita naročito u nameri da proširi odjek koji tekstovi trenutka mogu da imaju, stavlajući uvek naglasak na činjenicu da se, u svakom slučaju za neke među njima, u onome što praktikuju, radi o budućnosti književnosti, možda čak o njenoj sudbini. Iz toga proizlazi Mallarmeovo nastojanje da predloži, uzastopnim približnostima, određnicu poezije koja je kadar da izvesti o raznim oblicima poetskog ispoljavanja toga doba, takođe da ih produži. Čitanje bi bilo ta praksa koja, zahvaljujući tekstovima, sprovodi u život verovatnu ideju o književnosti.

»Sam poetski čin sastoji se u tome da se okupe, brzo, u izvesnom broju jednakih poteza, da bi se podesile, neke inače udaljene i raspršene misli; ali koje se, to zablesne, tako reći rimuju zajedno. Valja, dakle, pre svega, pripremiti zajedničku meru o čijoj je primeni reč; ili Stih. Pesma ost-

aje kratka, umnožava se, u knjigu: pošto njena učvršćenost čini normu, kao stih! Takvo mi, makar, viđenje. Sada, radi usrazmerene emocionalne ocene, kušam je apsolutno, ali kao prozu, nežnu, nagu, uređenu. Poetska operacija zajedničke mere tu nedostaje, ili nije u pitanju» (65 – 66).

Isto tako se može reći da Malarmeu ne nedostaju prilike da nastavi jedno isto promišljanje povodom uloga književnosti i njihovog sadašnjeg oblika. Među ovima, on ovde ponovno nalazi, u redu onoga što je već napisao, otkrio, pitanje knjige, njene opšte ekonomije, njenog *predstavljanja*, osim što adresa obavezno dolazi da izmeni njen iskaz. Bez sumnje, glavna korist od ove *Prepiske* jeste to što nam, na neki način, daje da čitamo različita stanja ispitivanja, što čini da se menja, na primeran način, njegovo jezgro, što naročito doprinosi tome da se rasprši ono što verujemo da (već) poznajemo od malarmeovskog teksta. Tako bismo mogli da čitamo ono što sledi, stavljajući to nasuprot onom što Malarme piše drugde, u predgovoru *Bacanju kocke*. Način da se čita, u drugom vidu, taj predgovor. Način, još, da se zapitam, drugim zaokretom, o načinu izrade knjige. I tako redom.

»... Ali vaše pismo dotiče naročito i, kod mene, osetljivo mesto. Užasavam se *predgovora* poteklih čak i od autora, utoliko više smatram da su škodljivi oni što su ih dodali drugi. Dragi moj, prava knjiga prolazi bez predstavljanja, ona postupa udarom groma, kao žena prema ljubavniku i bez pomoći trećeg, muža. Manje slikovito, smatram da ne postupiti tako jeste pomalo manjak odvažnosti, ili razmetljivost, i da je to daleko, kažimo palanačko; i obuzima me neko podozrenje» (VII, 117).

S ovom *Prepiskom*, čije objavljivanje nije završeno, možda smo danas sposobniji da sledimo, korak po korak, ogromnu analožku varijaciju, golemo metaforično razvijanje kojim postupa, čak se podupire, Malarmeovo pisanje. Jer, ta pisma mogu da nas učine osetljivima na ovo: pisati, to je, bez sumnje, najpre prisustvovati, u sebi samom, laganom zrenju neznanog procesa; to je možda, takođe, biti podstaknut da se naumorno preokreću, u svim pravcima, iste reči, kao da bi im se dala mogućnost da proizvedu, sasvim izvan svoje upotrebe, učinke bez zajedničke mere s njihovim uobičajenim prihvatanjem. Najbliže onom, po najstalnijoj želji Malarmea, što se dešava u muzici.

Pisati, nije li to još naći tu i tamo prilike da se odredimo? Vrsta besmislenog sna o čistoj posebnosti, nagomilavanje zaokreta: nemoguć kompromis između vlastitog imena, samog subjekta, dela.

»Ne držim predavanje u Parizu jer neću da se pojavim lično, ni u čemu; čak ni da dam do znanja da postoji gospodin vezan za moje ime. Verujem u taj stav pisca i poštuju ga, on se izražava kretanjem malog prsta, u sopstvenoj knjizi, i shvaćen je ili nije. Eto mog slučaja, i prvi put da zbog njega žalim» (VII, 43).

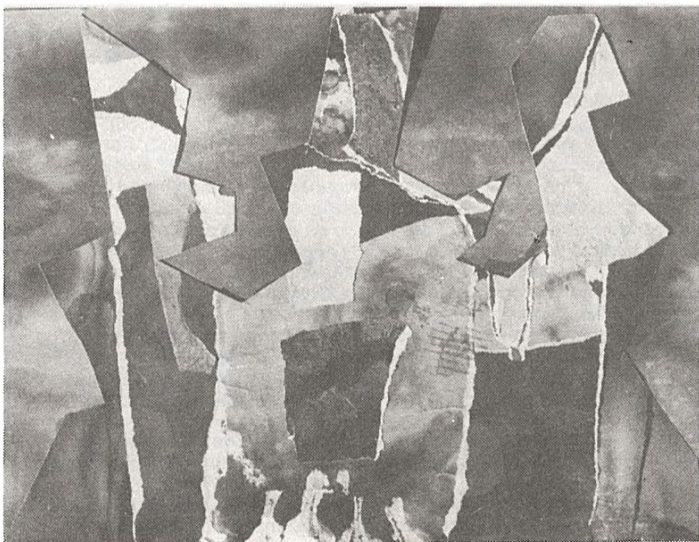
U drugom vidu, opet, kao odgovor na anketu o ženskoj odeći i preobražajima kojima joj preti bicikl:

»Pred vašim pitanjem, kao i pred jahačicama čelika, samo sam prolaznik koji se sklanja; ali ako je njihova pobuda ona bezuslovna, da pokažu noge, više volim da se na zadignutoj suknji, ženskom znaku, ne na muškobanjastim pantalonama, zablesnuće zasnuje, obori me i prostreli» (VIII, 254 – 255).

Pred tom spravom trenutka, Malarmeu je stalo da se odredi.

Prevod s francuskog: Gordana Stojković

Prevedeno iz časopisa: *Cafe Libralrie, Paris, drugo tromesečje 1983.*

peščane dine

laslo vegel

Svoj generacijski doživljaj sam prvenstveno i pre svega preživeo kao nekakav zaneseni, docnije u bolno, transparentno iskustvo preobraženi duhovni kriterij, kao moralnu osetljivost, čemu sjaj i potporu ne pružaju rezultati prošlosti, nego jedna metodična, fanatična nada. Zar bi sve to imalo da bude fikcija? Samoobmanjivanje? Nedostižna stvar? Pitanje pristupa: pojam generacije smatram isključivo za jednu duhovnu zajednicu, koja neustrašivo anticipira, znajući da nema šta izgubiti. I mene iz duhovnog profila *Symposiona* ne zanimaju oni fragmenti, one kockice mozaika, koje danas blešte tako izazovno, poput odličja na grudima, već ona zaboravljena celina, koja ipak raspolaže elementarnom silinom, a koja je doživela poraz. Ovom transcendirajućem porazu pridaje jednu snagu okolnost da su postojali i postoje misaonosti predani prijatelji, koji daleko od hijerarhizujućeg Poretka, od rukovodeće i komandujuće funkcije, priznaju *docta spes* za svoj egzistencijalni doživljaj, za svoju sudbinu. Odišje je nezaštićeno ovo osećanje života, poput lišća što treperi u Grifitovim filmovima. To sam, međutim, jednom, pre više od deset godina, već pokušao da formulišem u svom romanu *Kurs strasti (A szenvedények tanfolyama)*, objavljenom 1969. godine, govoreći o tome da ljudi u noćima uče i poimaju smisao nade kao konačnu konsekvenciju. Verovao sam, a jednako verujem i danas, da ovome smislu valja nam krenuti u susret uspravno, dosledno, pa ako je nužno, sa vrlinom osećanja krivice. Naše noći ne odabiramo mi, ali smo mi ti koji budno iščekujemo one tračke svetlosti koji izdaleka nagoveštavaju svitanje, i niko to ne može obaviti umesto nas.

Zar je to optimizam koji prevazilazi trezvenost? Mračno ushićenje? Mogao bih se odreći svega, samo ovog prenapregnutog ushićenja nikada: to me razgolićuje, izaziva depresiju, podstiče me na traganje za novim izvorima, za koje je proizveo u meni sklonost ka preteranoj pohlepnosti, neobuzdanu užurbanost, nesposobnost da se primirim, prihvatanje neuspešnosti, osećanje krivice. U ovoj percepciji egzistencije, osećam stigmu pedesetih godina. U duhovna jedra koja su me usmeravala, hvatali su se ohrabrujući vetrovi. Kao sasvim mlad čovek, od kraja pedesetih godina mogao sam da posmatram sa tom kjerkegorovskom »večnom čednošću« oka (ovom ozbiljnom pogledu me je docnije podučio Ervin Šinko) naivno, romantično razdoblje socijalizma, koje je na presudan način uticalo na moj sistem vrednosti, a kasnije na konflikte sa sobom i spoljnim svetom. Antistaljinizam nije bio samo politički, ideološki čin, već raspoloženje koje je prodiralo u pore svakodnevnog života. Nisam ni mogao da istinski shvatim njegove duboke istorijske posledice, pre sam video u njemu samo kurs osećanja, novi izvor toplote zajednice. Među nas je naglo stigla jedna nova kultura, kultura koja je dotle smatrana zabranjenim voćem, i mi smo je širili sa ponosom otkrivača. Nakon puritanskih kodeksa, čitavo je društvo postalo opuštenije. Ovaj boemski odnos naučio sam između ulice i knjiga: posle noći provedenih u čitanju, smeteno sam se batrgao, u šarenilu duhovnih strujanja bio sam u stanju da definišem sebe samo maglovito. A to su još više intenzivirale raznolike inicijative koje su pristizale sa svih strana. A radničko samoupravljanje smo mi »žutokljunci« mogli da sagledavamo isključivo kao takav sudbomosni preokret, koji je obasjan patetičnom devizom »uprkos svemu«. Naglo je postala jasna enigmatična istina teze »to gore po činjenice«. Imao sam privilegiju ponudenu odozgo: kraj pedesetih i početak šezdesetih godina doživeo sam tako da mi se utopija učinila konkretnom, kao da se nalazi nadohvat ruke. Mogao sam da polemišem kao da sam pripadnik vrste augura: verovao sam da će dogmatizam, konzervativizam, tendencije koje kočje slobodu brzo zbrisati jedna velika oluja. Nije mi niti palo na um da mi predstoji dugotrajna polemika, koja zahteva sve rafiniranija pravila igre. Radikalizam nas nekolicine stimulisala je ta prometejska igra istorije, a tokom kasnijih perioda »marksistička renesansa« šezdesetih godina uticala je na njega još strastvenije. »Vrela struja« (Bloh) marksizma obišla je Evropu poput aveti – od Pariza do Praga –, a to nije ostavilo ni nas netaknutim: postavila je na dnevni red kritičku utopiju levo orijentisanog mišljenja. Međutim, ovaj ideal buntovnog stava mogao je da otkrije autentičnu kritičku attitude samo pomoću filtera marksizma. Izlagali smo kritici i ono što smo voleli, realnosti smo se primicali tako da smo spoznali relativnost stvari i istina. Na ovaj preokret me je po mnogo čemu pripremio upravo životni opus Ervina Šinka. Od njega sam naučio, gotovo u neposrednoj ljudskoj blizini, da se konformističko pomirenje sa stvarnošću uvek dešava u znaku odricanja od najprogressivnijih ideja, i da je ne isto toliko vredno koliko i *da*. Bloh je negde zapisao: »nijedan subjekt nema svoj adekvatni predikat«, i čitajući Šinkove tekstove zapanjio sam se pri spoznaji koliko je u ovom prostoru Jeste i Treba svet istorijski bogat, napet. Bez delatnih afekata svaka misao uvene, akademizuje se, a bez polifonijske napetosti misli svaka se delatnost pretvara u prah – (čuli smo) na novosadskoj anti-katedri Krvina Šinka. A pod uticajem ličnog doživljaja sada sam već mogao da plodotvornije iznova pročitavam Marksa, Lukača, Bloha, Avgustina, Sartra, Ničea, Kjerkegora...

Symposion je bio tako reći stecište raznolikih koncepcija, zasad još nedokučivih planova, svetonazornih i estetičkih stanovišta. Individualno i kao labovo povezane grupe, dolazili smo s raznih strana i kretali se različitim smerovima, ali je period ukrštanja tih puteva bio vrlo plodan. Na sreću, ovo razdoblje nije zahtevalo uniformu, moj misaoni svet se oblikovao u polemičkom, ali demokratski satkanom polju napetosti, i što je važnije i od toga: u unakrsnoj vatri kritičkih gledišta nekolicine mojih ispisanika, koji su razmišljali na način sličan mome. Prvi eseji su nagoveštavali još samo duševni radikalizam, meni privlačan platonizam: moje interesovanje nije bilo okrenuto sirovom svetu, već njegovom duhovnom odbletku. Ali u tome sam pokušao